

TÜRKİYE DEMİR VE ÇELİK İŞLETMELERİNDE İŞÇİ - İŞVEREN MÜNASEBETLERİ

Ahmet ÇEHRELİ

Maden - İş Karabük
Şubesi Eski Başkanı

Hiç bir ilmi, çalışması olmıyan bana Enstitünüz seri konferanslarında bir yer verilmiş olmasından duyduğum memnunluğu belirtir değerli hocam Enstitü Müdürü Sayın Prof. Dr. Orhan Tuna ve kıymetli öğretim üyeleri arkadaşlarına bu vesile ile teşekkürü bir görev bilirim. İstenen konuda bir az dahi olsa sizleri aydınlatabilsem kıvanç duyacağım. Bu sebeple kıymetli zamanlarınızı beni dinlemeye ayırdığınızdan dolayı da hepinize candan teşekkürlerimi sunarım.

Demir ve Çelik Sanayiinde İşçi - İşveren münasebetlerine geçmeden bu sanayiin tarihçesi hakkında kısa da olsa malûmat vermediği yararlı buldum.

Bu bakımdan, bu Konferansı şu şekilde planlamak mümkündür.

- 1 — Tarihçe,
- 2 — Kapasite,
- 3 — Plân esaslarına göre olması gereken kapasite,
- 4 — 1939-1950 Tarihleri arasında İşçi-İşveren münasebetleri,
- 5 — 1950-1960 Tarihleri arasında İşçi-İşveren münasebetleri,
- 6 — 1960-1965 Tarihleri arasında İşçi-İşveren münasebetleri.

1 — Türkiye'de Demir ve Çelik Sanayininin Tarihçesi :

Demir Çelik Fabrikaları Zonguldak Vilâyetinin Safranbolu kazasının Irmak-Zonguldak Demiryolu üzerindeki Karabük Köyü karşısında ve Karabük Köyüne bağlı Araç ve Soğanlı çaylarının iltihak

alanında kurulmuştur. Bu yerin seçilmesindeki etkenler, çevrenin hava hücumlarına müsait bulunmaması, ayrıca kömür havzası civarında tesislerin kurulmasına en elverişli yer olmasıdır. Özellikle şunuda arz edeyim ki, bu tesislerin kurulmasına karar verildiği zamanlarda demir cevherinin henüz daha Türkiye'de bu kapasitede bir tesisi besliyecek yataklara malik olunmadığı sanılmaktaydı. Ancak kömür havzasına yakınlığı düşünülerek Karabük seçilmişti. Bu yüzden fabrikanın ihtiyacı olan ham madde temini hiçte ekonomik olmamıştır. Zaten o zamanın savunma gücüne göre yapılan hesaplar ve hava hücumlarına karşı Karabük seçilmiş bulunduğu için ekonomik gaye ikinci plânda kalmış gibi idi. Halbuki; fabrikanın kuruluşunu takip eden bir kaç yıl sonra milletlerin elde ettikleri taarruz silâhları göstermiştir ki taarruza ne hava boşlukları, ne de engebeli arazi mani teşkil etmektedir. Bu bakımdan Karabük'ü tercih yükünü, yani nakıyelerden doğan ve maliyetlere eklenen fiat farkını Türk milleti ileiebet çekmek zorunda kalmış ve kalacaklardır. Nitekim, Karadeniz Ereğli'sinde kurulu bulunan ve meyvalarını vermeye başlayan İkinci Demir Çelik Sanayii gerek ham madde ve gerekse yükleme, boşaltma yönünden çok daha elverişli iktisadi bir durumda bulunmaktadır.

Karabük Tesislerinin ham cevher ihtiyacı Sivas'ın Divriği kazası dahilindeki demir yataklarından elde edilerek sevk edilir. Önceleri Sümerbank Genel Müdürlüğüne bağlı olan Karabük Demir Çelik Müessesesi ile, Eti Bank Genel Müdürlüğüne bağlı olan Divriği Müessesesi 6559 sayılı TÜRKİYE DEMİR ve ÇELİK İŞLETMELERİ Kanunu ile bir genel müdürlük altında birleştirilmiştir.

Türk'lerin pek eski bir medeniyetin sahibi oldukları, tarihi bir gerçektir. O kadarki, bu günkü medeniyetin temelleri pek eski Türk medeniyetinin üzerinde kurulmuştur. Avrupa'nın insanları yontma taş devrinde henüz göl meskenleri ve kasabaları kurarlarken, Türk'ler maden devrini açarak medeniyetin sağlam temellerini kurmaya başlamışlardır. Avrupa'nın bronz devrini milâttan 2000 yıl önce idrak etmiş olmasına rağmen Türklerden çok geç kaldıkları muhakkaktır.

Demir Sanayiinin Asya'dan Mezopotamya, Mısır, Kıbrıs ve Roma yolu ile Avrupa'ya geçtiği, tarihi belgelere dayanmaktadır. Nitekim milâttan 1600 yıl önce Maraş'ın kuzeyindeki Firnis ve Kartal Demir yataklarının Etiler tarafından işletildiğini tesbit eden bir incelemede, Etilerin harp ganimetleri ile yaşayan bir millet olmadığı

meydana çıkmıştır. Anadolu'daki cevher yatakları sayesinde geniş ölçüde maden ve bilhassa demir işlemekte idiler.

Yine, milâttan sonra XIV. yüzyılda Timur Ordularının mal ve kılıç ihtiyaçlarının da Divriğe demir yataklarından karşılanmış olduğunu tarihi gerçekler arasında sayabiliriz. Osmanlı Türkleri de demir sanayiinde parlak devreler kaydederlerse de dengeli bir maden ve sanayi politikası izledikleri ileri sürülemez. Kâtip Çelebi seyahatnamesinde, Kanuni Sultan Süleyman ordularının arkasında ileri bir demir sanayii bulunduğunu kaydederek, su kuvvetlerinden istifade sureti ile kurulan ve demir ocaklarına hava veren körüklerin büyüklüğünü ve örslerin azametini gören yabancıların hayretten parmaklarının ağzlarında kaldığını ilâve eder. Fatih Sultan Mehmet tarafından Tophane'de kurulup, oğlu Sultan ikinci Beyazıt tarafından genişletilen dökümhaneler kaval top imal etmekte idi. Avrupa'daki yeni gelişmeler karşısında bunu yetersiz bulan Kanuni Sultan Süleyman'ın bu tesisleri yıktırıp yerine bol ücretlerle yerli ve yabancı uzmanlara yenisini yaptırmış olduğunu da Kâtip Çelebi, seyahatnamesinde yazmaktadır.

Gerçekten, bu tesislerin harp sanayii bakımından mükemmelliği, çağdaş milletlerde benzeri bulunmayan 22 tonluk ve 5 namlılık helezon yivli topların dökülmesini mümkün kılmış ve o zamanki Türk Askeri zaferlerinde büyük ölçüde rol oynamıştır. Abdülmecit'le başlayan Tanzimat devrinde o mevcut tesisler takviye edilmiş, yeni havuzlar, kızaklar, tersaneler, alât ve edevat fabrikası ve demirhaneler eklenmiştir. İstanbul'da Zeytinburnu civarında kurularak (Büyük Fabrika) ismi ile anılan, bu gün ise yalnız izleri kalmış bulunan muazzam müessesede, Yurdun bütün demir aletleri ile Top, Tüfek, Sapan, Demir parmaklık, Demir boru, çakı, ustura, gem, üzenge, mızrak, kılıç, kilit, anahtar, döküm işleri ve bizzat fabrikanın kendi ihtiyacını karşılayacak Demir ve Çelik aletleri imal edilmekte idi.

Sonraları, Sultan Abdülaziz devrinde (1869) Osmanlı Hükümeti martın tüfeklerin orduda kullanılmasını kabul ettikten sonra, Zeytinburnu'ndaki tüfek fabrikası söktürülerek Tophaneye taşınmış ve yeniden tezgâhlar satın alınarak mükemmel bir tüfek imalâthanesi meydana getirilmiştir. Mutlakiyet devri sonlarında (Tophane-i amire müşirliği) ve Meşrutiyetten sonra (İmalâtı Harbiye) adını alan bu teşekkül, Cumhuriyet Devrinde Anadolu'nun muhtelif mıntıkalarına, bilhassa Ankara ve Kırıkkale'ye nakledilmiştir. Bu gün ise (Makine

Kimya Endüstrisi Kurumu) adını almış bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat devrinde demir sanayii yüksek bir mer-tebeye erişmiş ise de, ne yazık ki fazla ömürlü olmamıştır. Muhtelif tesislerden Tophane ve Haliç havuzlarından gayrisi çöküp gitmiştir.

Tesbitine çalıştığımız bu küçük misaller gösteriyor ki, milâttan binlerce yıl önce madencilikle uğrayan ecdadımız, hiçbir devirde bu sanayi kolu ile ilişkilerini kesmemişler, çeşitli safhalardan geçerek bu güne gelmişlerdir.

1914-1918 de girdiğimiz Birinci Cihan Harbi ve 1919 dan 1922 ye kadar süren İstiklâl Savaşımızda, milli bir Demir Çelik Sanayii-ne duyulan şiddetli ihtiyaçtır ki, memleketimizde bu sanayi-in kurul-masından yana bir akımın doğmasına yol açmıştır. Bunun yanısıra demir ithalâtının umumi ithalât rakkamları arasında mühim bir yer işgal etmesi de bu sanayi-in memleketimizde kurulması lüzumu üze-rinde düşünmek mecburiyetini doğurmuştur. Bu genel akımın etkisi altında olarak, Demir Sanayii tesisi konusu, Cumhuriyet Devrinin ilk yıllarından başlayarak hükümetçe ele alınan bir iş olmuş ve bu endüstrinin memleketimizde ekonomik ilkelere uygun kurulup ku-rulmıyacağıının incelenmesine 1925 de İktisat Vekâletince başlan-mıştır.

Vekâlet, Avusturya'da Leopen Maden Mektebi Profesörlerinden Dr. Cranigg'i mütehasıs olarak 1925 yılı Temmuzunda hizmete al-mış ve kendisini memleketimizde demir sanayiini kurmaya elverişli miktarda demir cevheri bulunup bulunmadığı, maden kömürlerimi-zin demir sanayiinde kullanılabilir kokun imaline müsait olup olmadığı, demir sanayiinin iktisadî bir tarzda memleketin neresinde ve ne tarzda kurulması lâzım geldiği hususları gibi bu sanayii ile il-gili esas konuların tetkikine memur etmiştir.

Memleketimizde uzun müddet kalıp bu konuda etüdler yapan ve müteaddit raporlar veren Prof. Cranigg 1925 nihayetinde verdiği raporda, memleket demir cevherinin bu işe elverişli olup olmadığı-nın tetkikine lüzum görülmeksizin ve icabında hem demir cevheri-nin ve hem de kok kömürünün hariçten getirilmesi suretiyle demir sanayiinin kurulmasını mümkün görüyor ve buna taraftar bulun-u-yordu.

1926 senesinde Türkiye'de demir sanayiinin tesisi hakkında hü-kümetçe prensip kararına varıldığı görülmektedir. Bu kararın neti-cesi olarak ve Prof. Cranigg'in görüşlerine istinaden demir sanayii-

nin tesisine dair olan ve metni aşağıda yazılı bulunan 17. 3. 926 tarih ve 786 Sayılı Kanun T.B.M.M. de kabul edilmiştir.

Madde : 1 — Karadeniz maalesinde devlet tarafından tesis edilecek demir sanayii ile mertubu kömür ve demir madenlerinin tetkik, taharri, tesis ve işletmesi için 4 sene ve her sene sarfı icap eden miktar bütçeye konulmak üzere, 18 milyon lira tahsis edilmiştir.

Madde : 2 — Birinci madde mucibinde tesis edilen meblağın mecmuu ve senevi tediye miktarı bütçesinde mevzu tahsisat derecesini tecavüz etmemek üzere, Ticaret Vekâleti icra vekilleri Hey'etinin kararı ile taahhüdata girişmeye mezundur.

Madde : 3 — Bu işe tahsisat kablet tediye Divanı Mahesebatın vizesine tâbi değildir. Bir senesi maliyeye ait sarfiyatın evrakı müsbitesi ertesi seneyi maliyenin 6. ayı nihayetinde hesabı katiyesiyle beraber Divanı mezkûre verilecektir.

Madde : 4 — Bu kanun suveri tatbikiyesini idare eden Talimatnamesinin tanzimine ve ilk kadronun tesbitine İcra Vekilleri Heyeti mezundur.

Madde : 5 — Mart, Nisan, Mayıs 1926 ayları zarfında bu işe ait sarfiyat 27. Şubat. 1926 Tarih ve 757 Numaralı kanun ile Ticaret Vekâletinin 2 Numaralı faslı mahsusuna konulan mebalığden tediye olunacaktır.

Madde : 6 — Bu Kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde : 7 — Bu kanun ahkâmını icraya Maliye ve Ticaret Vekilleri memurdur.

Bu kararla ilgili olarak 1926 senesi Mart ayı sonunda Ticaret Vekâletinde demir sanayii konusu ile iştigal etmek üzere bir umum müdürlük teşkil edilmiş ve yabancı uzmanlar celp edilmiş ise de kısa bir müddet sonra bu teşkilât dağıtılmış ve kâfi derecede ödenek bulamamasından dolayı maden yataklarını gereği gibi inkişaf ettirmek mümkün olmamıştır.

1926 senesi sonlarında memleketine dönen Prof. Dr. Cranigg'in yerine Lüksemburg'lu Dr. Lueius tayin edilmiş ve memleketimizin demir cevheri ile maden kömürleri üzerinde başlanmış olan tetkiklerin devamı ona tevdi edilmiştir. Münhasıran Demir cevherinin ve maden kömürünün varlığı ve zenginliği konuları üzerinde çalışan Dr. Lueius demir sanayiinin kurulması hususunda mütalâa yürütmemiştir.

Belçika, Fransa ve Almanya'nın demir sanayii merkezlerini gezerek memleketimizde kurulacak demir sanayiinin esasları hakkında mukayese yapılması maksadı ile 1927 yılında İktisat Vekâleti tarafından bir teknik eleman Avrupa'ya gönderilmiştir. Bu gezi sonunda tanzim edilen rapor, esas itibariyle demir sanayine dair umumi bir ekspozeden ibaret bulunmakta, bu arada memleketimizde kurulması mutasavver demir sanayiinin portesi ve tesisat vasıfları hakkında mütalâa yürütülmekte, netice olarak da bu sanayiinin bizde kurulması ve yaşatılabilmesi için muayyen bir kapasiteden aşağıya gidilemeyeceği ve evveleminde kömürün ve demir cevherinin ucuza ve muntazam ve daimi olarak tedarikinin temini lâzım geldiği ifade olunarak bu hususta başlanan tetkiklerin plânlı bir şekilde geliştirilmesi tavsiye edilmektedir.

1932 senesi zarfında Sovyet mütehassısları tarafından memleketimizde yapılan sınaî etüdlere dair raporda da bu konuda mütalâa yürütülmüş, ancak demir sanayi tesisinin prensip olarak kabul edildiği farz olunarak bu sanayiinin iktisadi tarzda nerde ve ne mikyasla kurulması lâzım geldiği tetkik konusu yapılmıştır. Birinci sanayi plânının tanziminden evvel demir endüstrisi kurulmasına matuf etüd ve gayretler bu şekilde hülâsa edilebilir.

Cumhuriyet devrinde kurulan, Sümerbank'ın 5 senelik sanayi programına dahil demir ve çelik sanayii müessesesi Ankara - Zonguldak demir yolu üzerinde, Karabük ilçesinde, Soğanlı ve Araç çaylarının birleştiği mntıkadaki eski çeltik tarlaları üzerinde kurulmuştur. Bu fabrikalar 30. Kasım. 1936 tarihinde imzalanan 2,5 milyon İngiliz liralık kredi anlaşması üzerine, H. A. Branssert firması tarafından kurulmuştur.

Fabrikaların temelleri 3. Nisan. 1937 de atılmıştır. 1. Mart. 1938 de makinaların montajına başlanmıştır. Birbirlerini besliyen ve tamamlayan üniteler manzumesinden teşekkül eden tesislerden her birinin işletmeye açılış tarihleri aşağıda gösterilmiştir:

Kuvvet Santrali	6. Haziran. 1939
Kok Fabrikası	27. Temmuz. 1939
Yüksek Fırınlar	9. Eylül. 1939
Boru Fabrikası	15. Kasım. 1939
Çelikhane	9. Ocak. 1940
Haddehane	Nisan. Haziran. Temmuz. 1940
12"-16" lık haddeler	Ocak. 1940
Saç haddesi	1944

Bu büyük ve ağır sanayi işletmesi, personelin yetersizliği yüzünden tesislerini 1,5 senelik bir mukavele ile müteahhit firmaya vermiş, idare ve işletmelere müteallik organizasyonun ikmali ve talimatnamelere bağlanması vazifesi de aynı firmaya verilmiş, bu işlerde gereken yardımın ifası vazifesi Sümerbank'a bırakılmıştır. 1938 senesinde Demir ve Çelik Fabrikalarının haiz oldukları muafiyete dair 3522 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir.

15. Mart. 1937 de açılan ve Sümerbank kanalı ile kurulan, Türkiye Demir ve Çelik Fabrikaları müessesesinin sermayesi bilâhare tamamıyla ödenmiş olarak 42 Milyon TL. ye yükseltilmiştir. Başlangıçta 33.900.000 liraya mal olan bu işletmelere Sümerbank'ca Süperfosfat-Sülfirik asit fabrikaları ve bazı tali tesisler ilâve edilmiş ve bankaca yapılan yeni sarfiyatla birlikte müessese 50 milyon liraya mal olmuştur.

1944 Haziranında İşletmeye açılan ve Alman Zahn firması tarafından inşa edilen Sülfirik Asit ve Süperfosfat fabrikaları, 1952 Mayısında İşletmeye açılan ve Alman Didier Kogag Hinzelman firması tarafından inşa edilen 2. Kok fabrikası bu tesislere ilâve edilmiştir.

Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarına Divriğden getirilen demir cevherini kükürtsüzleştirmek ve topraklaştırmak için 1952 şubatında montajına başlanılan sinter tesisatı Alman Lurgi firması tarafından inşa edilmiş, 1953 Şubatında tamamlanarak işletmeye açılmıştır. Bu tesisatın kapasitesi yılda 225 bin ton sinterlenmiş cevherdir.

Karabük Tesislerine ilâve edilen santrüfuj boru fabrikasının montajı 1954 Martında tamamlanmış ve 6 milyon liraya mal olan bu fabrika, haddehanemizde imâl ve atölyemizde işlenen malzeme ile demir konstrüksiyonu teşekkülümüzce hazırlanmış, makina ve diğer tesisleri Alman Gutehoffnun Ghütte firması tarafından yapılmıştır. Mevcut şakuli dökme boru fabrikasından ayrı olarak kurulmuş bulunan bu santrüfuj boru fabrikası müttekâmil bir istihsal sistemine dayanmakta ve başta Belediyelerin su borusu ihtiyacını temin etmek üzere 40 mm ye kadar normal borulardan yılda (2 vardiya üzerinden) 18.000 ton imâl edilebilecek kapasitede bulunmaktadır.

Muhtelif ünitelerin ilâvesi ile tesisatın genişletilmesi üzerine müessese Sümerbank camiasından ayrılarak 13. May:s. 1955 tarih ve 6559 sayılı kanunla Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri adını

almakla beraber mezkûr kanun mucibince Sümerbank'la sıkı mali münasebetler idamesine mecbur, hükmi şahsiyeti haiz, müstakil bir iktisadi devlet müessesesi hüviyetini kazanmıştır.

Demir Çelik İşletmelerinin çalışmakta olduğu sanai üniteler şunlardır:

1. Kok Fabrikaları, 2. Yüksek Fırınlr, 3. Sinter, 4. Çelikhane, 5. Haddehane, 6. Şakuli ve Sentrufiş Boru Fabrikaları, 7. Sulfirik Asit ve Süperfosfat fabrikaları, 8. Enerji Santrali, 9. Atölyeler, 10. Laboratuvarlar, 11. Çelik konstrüksiyon Atölyesi, 12. Gayri Müstahsil Üniteler.

2 — Bugünkü Kapasite :

Demir Çelik İşletmeleri ünitelere göre kok ve tali istihsaller 822.766 Ton, Yüksek Fırınlr 420.000 Ton, Sinter 322.000 Ton, Çelikhane 330.000 Ton ve yine piyasa için hususi çelik 600 Ton, Haddehaneler 240.000 Ton, Şakuli Boru 10.000 Ton, Savurma Boru 14.500 Ton, Asit Sulfirik ve Süperfosfat Fabrikaları 37.000 Tondur.

3 — Plân Esaslarına Göre Olması Gereken Kapasite :

Yüksek fırınlr ve Çelikhane imalâtını baz olarak alırsak Türkiye'de vatandaş başına isabet eden miktar, çok düşük olur. Esasında kalkınma plânında birinci 5 yıl programa göre adam başı 20.08 Kg. olan isabetin 1932 senesinde Üçüncü Yüksek Fırının da işletmeye açılacağı mülâhazası ile yıllık kapasitenin 600.000 Tona çıkması düşünülmüyordu. Fakat halen 3. Yüksek fırın hazır vaziyette olmalarına rağmen ikisi düşük randımanla ve ilk fırınımız olan FATMA Devlet Demir Yollarının lüzumlu cevheri sevk edememesi yüzünden ısıtma gazı ile ömür geçirip âcilen alınacak tetbirleri beklemektedir. Özellikle şurasını da söyleyeyim ki: İktisadi Devlet teşekküllerinde ve Devletin her kademesinde vazife almış kişiler mesuliyetlerini müdrik olmazlarsa bu millet hazinesinden sarf olunan milyarlar muattal hâle sokulur, milli hasıla o nisbette azalır ve gücümüz kendiliğinden heder olur. Bilhassa ister Demir Yolları İdaresinde ister bu tip işletmelerde sorumluluk taşıyanlar emirle iş yapma zihniyetinden mutlaka kurtulmalıdırlar.

4 — 1939 - 1950 Tarihleri Arasında İşçi - İşveren Münasebetleri :

1939 Senesinde inşaatın peyderpey tamamlanarak işletmeye

alınmasıyla daimi kadrolu işçi istihdamı başlamıştır. İlk zamanlar bu tip sanayi için dökümhane, atölyeler, nakliyat işlerini kolaylaştırmak gayesi ile Devlet Demir Yolları Sivas ve Eskişehir Atölyelerinden Kırıkkale Çelikhane Ünitesinden Kalifiye ustalar getirilmiş ve % 95 İngilizlerin nezaretinde çalışan fabrika idaresi çok kısa zamanda Türk İşçilerinin işe intibakları ile Türk Mühendis ve Ustalarına devrolmuştur.

İşletmede 4 Sınıf İşçi vardır :

- 1 — Aylıkla çalışan nezaretçiler,
- 2 — A. dereceli kalifiye işçiler,
- 3 — B. dereceli yardımcı işçiler,
- 4 — Ehliyet istemiyen işlerde çalışan C. dereceli vasıfsız işçiler.

1944 senesinde fabrika işçi mevcudu 3300 idi. Bu işçiler 1936 senesinde yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Kanununa göre seçmiş oldukları 5 işçi mümessili tarafından temsil edilirdi. Bu İktisadi Devlet Teşekkülü daha evvelce kökleşmiş sanayi dallarına sahip olan Sümerbank bünyesinde kurulduğu için ve Sümerbank'ın işçilerle alakalı Yönetmeliklerinde Sosyal espriye her hattı ile rastlanmış olması bu müessesenin kuruluşunda da örnek alınmış ve buna göre de İşçiye bir öğün 1800 Kalorili iki kap yemek 4/1 ekmek, yazlık ve kışlık elbise, elyüz yıkamak için sabun, soyunma, yıkanma yerleri, elbise dolapları, işe götürüp getirmek için tren veya otobüs gibi haklar tanındıktan başka, mühendis ve memurlar sitesindeki evlerden, ileri gelen usta ve ustabaşılar cüzî bir bedelle istifade ederlerdi.

1939 - 1950 yılları arasında ferdî işçi-İşveren anlaşmazlıkları olmuşsa da topluca iş ihtilâfı çıkmamıştır. Ancak, zamanın icabı; idareci mevkiinde bulunanlar işçi tarafından normal dahi olsa rahatsız edilmelerini pek uygun bulmazlardı. Hemen hemen 1945 senesine kadar bu hal bu şekliyle devam etti. Fakat Kırıkkale'den müessese müdürlüğüne tayinen gelen Muhittin Erken isimdeki bir albay, teknik malûmatı fazla olmamasına rağmen fert ve kitle psikolojisini bilmekte ve o nisbette de sevki idare maharetlerine sahip bulunmaktaydı. Bu zatın işe başlaması ile, işçilere yapmış olduğu telkinlerle işçinin moralini yükseltmiş, işçiler için piknikler tertiplemiş deniz ve dağ kampları kurmuş ve sosyal alanda hareket sağlıyarak adeta bir işçi babası ünvanını kazanmıştır. Bu zatın idaresi devrinde İşçiler hiç sakinmadan haklı oldukları konularda dertlerini söyleyebiliyor, derdi giderilmemiş olsa bile dertini söylemiş olmaktan fe-

rahlık duyuyordu. Fakat bu hal çok uzun ömürlü olmadı. 1948 senesine kadar Müessese Müdürünün müsbet icraatı şehrin ağaçlandırılmasına sıyrı sinek yataklarının kurutulmasına kadar gittiği halde memleketimizde çok kötü bir hastalık olan partizan politika bu muhterem zatın da yakasına ellerini doladı ve o zamanın İktidar Partisinin İlçe Başkanlığı rozetini yakasına taktırdı. İdarede muvaffak olan bu zatın başarısı azalmağa başladı. Karabük İlçesi itibarıyla o günkü İktidar Partisinden pek hoşnut görünmemesi neticesi İdarecilerle İşçiler arasında mesafe açıklığı baş gösterdi ve zaman zaman da 3003 Sayılı Kanununun İşçi aleyhinde uygulanabilmesi mümkün görülen maddeleri tatbik olundu ve idare tam bir partizan hüviyet alarak İşçi - İşveren münasebetleri pamuk ipliği ile bağlı bir vaziyette 1950 senesine kadar devam etti.

Her ne kadar 1947 senesinde 5018 sayılı Sendikalar kanunu çıkmış ise de Türkiye'nin başlıca ağır sanayi olan Demir Çelik Fabrikalarında işçiyi bir sendika etrafında toparlayabilmek cesaretine malik hiç kimse maalesef çıkmadı. Ancak, 1949 senesinde muhalefet partilerinin "İşçiye Grev Hakkı verilmelidir" tezlerine karşılık zamanın iktidarına hoş görünmek gayesi ile işçi yer yer toplantılarına çağrılıp, grevin mahsurları izah edilmek suretiyle "biz işçiler Grev istemiyoruz" diye Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına telgraflar çekilmesi istenmiş ve bu mealde bazı telgraflar çekildiği gibi bu fikirde olmıyan işçiler de keza Büyük Millet Meclisi Başkanlığına "grev istiyoruz" diye telgraflar çekmişlerdir. Bu hal Demir Çelikte havayı oldukça gerginleştirmiştir.

5 — 1950-1960 Tarihleri Arasında İşçi - İşveren Münasebetleri :

1950 senesinde iktidar değişikliğine şahit olduğumuz an yukarıda arz olunan sebeplerle bir ferahlık duyulmuştur. Fakat üzülererek kaydetmek gerekir ki nasılkı 1950 senesinden evvel İktidar sempati-zanı olanların jurnalleri ile bazı İşçiler mutazarrır edilmişlerse aynı hal maalesef 14. Mayıs, 1950 den sonra mukabil taraf için olmuş, âdeta işçiler işlerine devam edebilmek için hep İktidar Partisine yanaşmak zorunluğunda kalmıştır. "Bu hal 1950 senesinin 9. ayına kadar devam etmiş ve o tarihte bütün işçilerin üye oldukları bir sendika etrafında toplanmaların lâzım geldiği inancına vararak bir araya gelmişlerdir. Ve fakat yine de işler normal gitmemiştir. Sendika idarecilerinin fabrika idarecilerine karşı eski küskün-

lüklerini devam ettirmek istemeleri karşısında İşçi iki kutuba ayrıldı. Siyasi hiç bir tesir altında kalmıyarak, bir araya gelerek ve Sendika idarecilerini beyenmediklerinden sendikadan ihraç olanlarla birlikte yeni bir sendikanın çatısı altında toplandı. Bu arada birinci Sendika 1951 Senesinde 28 maddeden ibaret Toplu İş Uyuşmazlığı çıkardı, maddeler içinde her ne kadar haklı talepler var idi ise de haksız olan maddeler yüzünden taleplerin toptan reddi ile neticelendi.

5018 Sayılı Sendikalar Kanununa göre topluca İş ihtilâfına gitmek her ne kadar mümkün idisede 1954 senesine kadar Sendikalar arası rekabet İşverenin daha çok işine yararmış ve Sendika rekabeti yüzünden İşveren daha serbest hareket edebilme imkânına sahip olmuştur. Nitekim, 1953 senesi sonlarında iş değerlendirmesi sistemine gidilmek istenışı, sendikalar arası çekişmeyi hat safhaya çıkarmış ve işveren bu durumdan azami istifadeyi düşünmüştür. Değerlendirmesinde kıdem esası kabul edilmediğinden eski işçilerin % 30 ni aralarında imza topharak bu durumu Sanayi Vekâletine bildirdikleri gibi işyerinde kümeleşerek memnuniyetsizliklerini ortaya koymuş ve idare şiddetli protestolara sahne olmuştur. Bir vasat bulmak için Çalışma Vekâleti Zonguldak Bölge Müdürlüğünden talep edilen bir Çalışma Müfettişi vasıtasıyla Sendikaların bu konuda fikir birliğine varmalarına uğraşılıyor ve her hattı ile bir netice almaya çalışılıyordu. Bu sebeple bilâhère münfesih hâle gelen Demir Çelik İşçileri Sendikası ile değerlendirmenin dışında seyyanen her keşe günde 60 kuruş verilmesi kararlaştırılmış iken diğer sendika ile yapılan gizli bir protokolda kararlaştırılmış olan 60 kuruş 40 kuruşa düşürülerek kabul ettirilmiş ve işçiler işyeri değerlendirmesini kabul etmişlerdir diye zamanın Sanayi Vekili Sıtkı Yırcalıya telgraf çekmesi üzerine ortalık bir kere daha karışıp çare bulunmaz hale sokulmuştur. Zamanın Müessese Müdürü "ben bu işe postumu koydum ya bu iş kabul edilir veyahutta giderim.." demiş ayrıca Demir Çelik İşçileri Sendikası İdare Meclisini teşkil eden zevat hakkında zamanın Zonguldak Valisi Sayın Server Sürenkök vasıtasıyla ve yine bilâhère Devlet Bakanı olan Zonguldak Savcısı Sayın Hayri Mumcuoğlu vasıtasıyla "anarşist kişiler" mülâhazasıyla gizli tahkikat açtırmış olduğu istihbar edilmiş ve gerek sendikacılar gerekse temsil ettikleri işçiler daha çok azim sahibi olmuşlar ve neticede müessese Müdürü Vekâlet emrine alınmıştır.

Müzakereler devam ederken işe Sanayi Vekâleti de azami dikkati göstermiştir. Sendikaların tekliflerinin de nazarı itibara alma-

rak bir ortam bulunması için her iki tarafın davet edilmesiyle yapılan üçlü görüşmede bir de Sanayi Vekâleti temsilcisi de iştirak etmiş, 15. 1. 1954 tarihinde tanzim olunan diğer bir protokolla taraflar arasında mutabakat hasıl olmuş ve fakat değerlendirme hakkında sıhhatli bir netice alındığına tam güven hasıl olmamıştır. Sebep ise iş değerlendirme sistemi hakkında tarafların bilgi sahibi olmamalarıdır. 15. 1. 1954 de meseleler hallolmadığı için 1956 senesinde 690 İşyerinin değerlendirmesi yeniden revizyona tabi tutulmuş 169 iş tarifi de değişiklik yapılmıştır. Bu iş için de Amerika'dan, Amerika Çelik Sanayii işyeri değerlendirmesinde bilgi sahibi olan Prof. Arthur Rose celp edilmiştir. Bütün bunlara rağmen en sıhhatli netice alınmış sayılamaz. Zira Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile Türkiye Maden-İş Demir Çelik Bölge Merkez Şubesi arasında 1. 7. 1964 tarihinde yapılan Toplu İş Sözleşmesinde bariz şekilde noksanlıkları görünen işyerlerinin 1965 sonuna kadar revizyona tabi tutulma kaydı koyulmuştur. Özellikle şurasını söyleyeyim ki İşyeri değerlendirmesi diğer sistemlere nazaran daha adil bir sistem olduğu zamanın tatbikatı ile görülmüştür.

1957 Senesi seçim arifesinde Hükümet Kararı ile İşçilere günde 80 kuruş zam yapılmıştır.

1. 12. 1953 tarihinde Sendikanın talebi üzerine 3008 Sayılı kanunun 32. maddesine tevfikan asgari ücret 520 kuruştan 736 kuruşa çıkarılmıştır. Ve yine 1959 senesinde memur maaşlarına yapılan % 100 zammın Demir Çelik Fabrikaları memurlarına inikası % 46 tuttuğundan asgari ücretle işçilere verilen zam % 41,5 oranında olması hesabıyla bu oran 1. 6. 1959 tarihinde % 46 ya iblâğ edilmiştir. Ve yine 1. 6. 1961 tarihinde Sendika ile İşletme arasında yapılan Protokol anlaşmasına göre işçilerin saat ücreti 92 kuruştan 100 kuruşa çıkarılmıştır. Ve yine 1. 1. 1963 tarihinden itibaren Sendika ile Genel Müdürlük arasında seyyanen % 25 oranında bir zam anlaşması yapılmış olup 3. Kok Fabrikasının servise alındığı gün zamanın Sanayii Vekili Sayın Fethi Çelikbaş tarafından açış nutkunda işçilere bildirilmiştir. Keza 1. 7. 1964 tarihinde Türkiye Maden-İş Demir Çelik Bölge Merkez Şubesi ile Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü arasında Maden, İzabe ve Şekillendirme işyeri için 8000 işçiyi kapsayan Toplu Sözleşme ile asgari ücretin 3.— liradan 13.20 kuruşa çıkarılması ve maktu aylıklılara da seyyanen 100.— lira verilmesi ile nihayet bulmuştur. Son Toplu Sözleşme ile İşçiler lehinde meydana gelen hasıla ile Demir Çelik İşletmeleri Genel Mü-

dürlüğüne 23.000.000 lira tahmil olunmuştur. İşçi ücretlerine bu rakamla yıllık 100.000.000 Türk lirasına yaklaşan bir ödeme yapıldığı görülür. Her ne kadar çıplak ücretlere bakarsak, ücretlerin düşük olduğu göze çarpar ise de % 10 oranında tutan sosyal yardımların ilâvesi ile kazançları mütalâa edersek geçim standardına yaklaşık bir rakam görebiliriz. Fakat global hesaplarda her ne kadar bu şık cazip görünüyor ise de tatbikat safhası hiçte böyle değildir. Sosyal alanda umumi masrafların tevziatından bilhassa düşük kademelerde bulunan işçiler hemen hemen hiç istifade edememektedirler. Bu işçiler muhtelif tarihlerde gerek Hükümet ve gerekse sendika kanalıyla zam olarak göz doldurucu olmakla beraber taban ücretin düşük olmasının üzerine ilâvesi gerçek geçim hadlerine intibak rakamından yine de uzak bulunmaktadır.

Şahsımın ve Sendika Yönetici arkadaşlarımla gerçek fikri şudur. Az adam, tok adam. Bu tok adamlar şu veya bu kanallardan empoze edilmeksizin ehliyetli ve liyakatlı kişilerden tereküp ediyorsa daha iyi istihlal ve daha iyi hasıladan emek karşılığı almak imkânları doğar. Bu itibarla, gerçek düşünüşümüz bu olmasına rağmen maalesef Türkiye Demir ve Çelik İşletmelerinin İktisadi Devlet Teşekkülü oluşu, Devletin de bu alanda İktisadi devlet teşekküllerine bazı vazifeler tahmil etmesi neticesi Sendikaları istemiyerek de olsa bazı problemler karşısında mecburen evet demektedirler. Bu vesile ile şahsi kanaatimi de arz edeyim ki özel teşebbüsün gücünün yetmediği yerde Devlet Yatırımına mutlaka ihtiyaç vardır. Fakat şurasında arz edeyim ki, birer İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulan bu müesseseler gerçek manada iktisadi kurallara riayet etmelidirler.

Bu iktisadi Devlet Teşekküllerinin memleketin dahili akımlarının en çok harap ettiği varlıklar durumunda oluşu, bilhassa politikacıların sempatican kişileri bu tip müesseselere işe aldırma yolunda sarf ettikleri gayretler, her devirde göze çarpmakta ve çalışanlar üzerinde menfi tesir icra etmektedir.

Umumi bir inceleme yaptığımızda Demir Çelik işkolunda, İşçi-İşveren münasebetleri daima sulh yoluyla halledilme çarelerinin aranması ile kotarılmıştır. Zaman zaman işletme idarecileri makina ve teçhizatından maada bir düşünüşün sahibi olmadıkları ve hatta sosyal esprisi hiç olmayan kişilerin idarede vazife aldıkları görüldüğü zamanlar yine de sendika, uygulanmasını arzu ettiği hususlarda tenenni ile hareket ederek tatbikini arzuladı. Belki geç, belki istenilen şekilde ve fakat mutlaka elde etmenin yollarını ihtilâfa düşmeden bulmuşlar ve bu sebeple de kuruluşlar arasında daimî ve ahenkli ça-

ışmayı kurmuşlardır. Esasen aktedilen Toplu Sözleşme madenlerindeki, Kanunların tanıdığı hakların dışındaki, müeyyidelerin ekseriyeti Toplu Sözleşmeden evvel yapılan anlaşmalarla tanınmış gereğince yürürlüğe giren 274 ve 275 sayılı kanunlar Sendikacılığımıza muazzam güçler kazandırmış, itibar sahibi etmiş, beynelmilel alanda meslekî teşekküllerle bağlar kurulmuş, sendikalar arası maddî ve manevî dayanışma şuuru daha çok kıymet kazanmış ve yine ayrıca Türk-İş Teşkilatlanma Plânına göre mahalli bir teşkilât olan Sendikamız, güçlü bir milli Teşekkülün güçlü bir şubesi haline gelmiş, elbetteki Sendikaların çok kısa bir zaman içinde bu şekilde kuvvet kazanması sendikamızın müzakerelerde muvaffak olma şansının artmasına âmîl olmuştur.

Mensubu bulunduğum Sendika, yeni haklar karşısında nasıl muvaffak oluyor idi ise, 274 ve 275 Sayılı Kanunlardan evvel de yukarıda arzettiğim şekilde meselelerini kotarma imkânları buluyor 3008 sayılı İş Kanununun işçiler aleyhindeki hükümlerini en az zararlı şekilde getiriyor, işveren mâlik olduğu hakları geliş güzel bir şekilde kullanamıyor ve fakat bu durumdan da müşteki olmadığını ifade etmekten geri kalmıyordu.

Dünya Sendikacılığı incelendiğinde, muvaffak sendikacılık, işçilerden yetişmiş sendika idarecilerinin bulunduğu yerde görülür. Biz işçiler; ızdırapları bizzat yaşayan kişiler olduğumuzdan olayları duyarak, hissederek nefsimizde tatbik olunanı, olduğu gibi, edebiyat kurallarından yoksul bir ifade ile dile getiririz. Gerçek, ifade tarzı bu olmakla beraber muasır medenî insanlar seviyesine erişebilmek için bilhassa lider durumunda olan şahıslar hukuki iktisadi ve edebi sahada da umumi görgü ve bilgilerinin arttırmak maksadıyla çaba göstermek mecburiyetinde oldukları Sendikacılarımız tarafından bir hayli müddet evvel idrak edilerek bu yolda kendilerini yetiştirmek için gayret sarfeden kısmende muvaffak olmuşlardır. Bu yolda önceden faaliyet gösterenler 274 ve 275 sayılı Sendikalar, Grev ve Lokavt Kanunları çıkmadan önceleri de sarı sendikacılığa kaçmaksızın işverenlerle iyi münasebetler tesisi ile muvaffak oldukları bariz bir şekilde görülmüştür. Bu cümleden Demir Çelik İş Kolunda İşçi-İşveren münasebetleri örnek olarak gösterilebilir.

Her ne kadar maliyetler içindeki işçilik payları ideal rakkamdan uzak ise de, sosyal yardımlarla birlikte ücretlerin bilhassa üst kademelerde düşük olmadığı görülür. Maruzatıma burada son verirken beni dinlemek lütfunda bulunmanızdan dolayı hepinize teşekkür eder, konu ile ilgili suallerinizi bekliyerek saygılarımı sunarım.